

Ο Πολιτισμικός Ρόλος της Υφαντικής Τέχνης στην Αρχαιότητα

Αθηνά
Τσοσκούνογλου-Μισοπολινού
Γεωπόνος MSc - Εκπαιδευτικός

Θεοκρίτου «Ειδύλλια».
Ηλακάτη

Αδράχτι που σ' εχάρισε
στις γνωστικές γυναίκες
η γλαυκομμάτα η Αθηνά
για νοικοκυροσύνη,

.....
Να κλώθης νήματ' απαλά
για των ανδρών τα ρούχα
και νήματα για διάφανα
φορέματα γυναίκεια

.....
μετάφρ. Ι. Πολέμη

Παράσταση της Αθηνάς Εργάνης
(Μουσείο Ακροπόλεως Αθηνών)

Μητέρα της Υφαντικής είναι η Ανάγκη.

Η ανάγκη του ανθρώπου να προφυλαχθεί από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες. Με μοναδικά εργαλεία τα ανθρώπινα χέρια, τις φυσικές και τις ζωικές ίνες και ένα κοφτερό αντικείμενο, ο πρωτόγονος άνθρωπος δημιούργησε στρωσίδια, καλύμματα, ενδύματα και άλλα απαραίτητα είδη για την προστασία του.

Οι ρίζες της Υφαντικής πλέκονται με εκείνες της Καλαθοπλεκτικής, εισχωρούν βαθιά στους χρόνους της Νεολιθικής Εποχής και φθάνουν στους Λιμναίους Οικισμούς (πιν.1), την ίδια εποχή που ο άνθρωπος μαθαίνει να καλλιεργεί τη γη και κάνει την εμφάνισή της η ανταγωνίστρια της Καλαθοπλεκτικής, η Κεραμική.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.

<u>ΝΕΟΛΙΘΙΚΗ ΕΠΟΧΗ</u>	
(8.000 π. Χ. Μεσοποταμία 6.000 π. Χ. Ελληνικές Περιοχές)	
<u>Στάδια Παραγωγής</u>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ποιμενικό-νομαδικό ✓ Γεωργικό (μόνιμη εγκατάσταση)
<u>Δημιουργία Θεσμών</u>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Εξουσία ✓ Τέχνη : κεραμική, καλαθοπλεκτική, υφαντική ✓ Ανταλλακτικό εμπόριο

Η πορεία της υφαντικής σκιαγραφείται, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο έντονα, στα κείμενα αρχαίων ποιητών και συγγραφέων, στα ελάχιστα ανευρεθέντα υφαντά κατά τις ανασκαφές, στα γλυπτά και τις αναπαραστάσεις αγγείων, στα εργαλεία υφαντικής, στις καταγραφές σε πινακίδες που η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως.

Στα έπη του Ομήρου καταγράφονται τα περισσότερα στοιχεία για την υφαντική τέχνη. Και όταν λέμε υφαντική δεν αναφερόμαστε μόνο στην υφάντρα και στον αργαλειό της, αλλά και σε όλες εκείνες, μικρότερης ή μεγαλύτερης σημασίας, εργασίες που παίρνουν μέρος πριν και μετά την ύφανση.

ΓΕΩΡΓΙΑ – ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ - ΕΜΠΟΡΙΟ

Η Υφαντική έκανε άλματα από τη στιγμή που ο άνθρωπος συναντήθηκε με τις πρώτες ύλες ύφανσης. Όταν από τροφосуλλέκτης έγινε γεωργός και καλλιέργησε τη γη και εξημέρωσε κάποια ζώα τότε βρήκε τις πρώτες του υφαντικές ύλες, το λινάρι, το μαλλί, το μετάξι, το βαμβάκι.

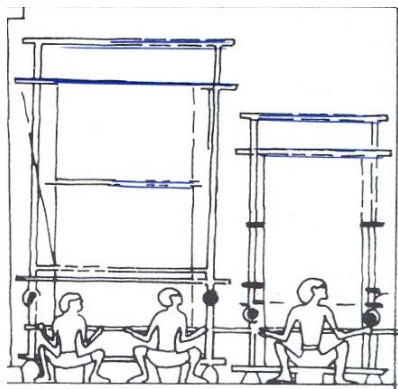
Στην Ελλάδα και στην Ασία λόγω της κτηνοτροφίας χρησιμοποιήθηκε κυρίως το μαλλί και λιγότερο το λινάρι. Στην Αίγυπτο χρησιμοποιήθηκε κυρίως το λινάρι. Κατά τον Ηρόδοτο οι ιερείς έπρεπε να ντύνονται μόνο με λευκά ενδύματα καθώς και οι νεκροί. Το μαλλί θεωρήθηκε από το ιερατείο «ακάθαρτο». Επικρατεί η άποψη ότι η χρήση του λιναριού είναι παλαιότερη του μαλλιού τουλάχιστον σε περιοχές γύρο από τη Μεσόγειο. Στην Κίνα χρησιμοποιήθηκε το μετάξι, στην Ινδία και αλλού το βαμβάκι και άλλες φυτικές ίνες όπως η κάνναβη, η γιούτα, , το σπάρτο κλπ. Πολύ αργότερα όταν άρχισε η ανταλλαγή εμπορευμάτων μεταξύ των χωρών μεταφέρθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι πρώτες ύλες παντού.

Η εκτροφή και το κούρεμα των ζώων είναι ανδρική εργασία. Η ταλασιουργία δηλαδή όλες οι εργασίες από το πλύσιμο του μαλλιού μέχρι το τελικό νήμα. είναι γυναικείες εργασίες. Η υφαντική ήταν κατεξοχήν γυναικεία εργασία.

*»...Έμπα και κοίτα το σπίτι σου και το νοικοκυριό σου,
Την αληκάτη, τ' αργαλειό και πρόσταζε τις δούλες
να σου δουλεύουν, κι άφηνε τα λόγια αυτά στους άνδρες,
μάλιστα εμένα, πού 'μαι δα και του σπιτιού ο αφέντης.»
(Οδύσσεια α – 357)*

λέει ο Τηλέμαχος στην Πηνελόπη.

Και ενώ στον Όμηρο συναντούμε μόνο γυναίκες υφάντρες, ο Ηρόδοτος (Ευτέρπη, 35) αναφέρει ότι : «οι ίδιοι οι Αιγύπτιοι, με τα ήθη και τα έθιμά τους, φαίνονται να έχουν ανατρέψει ακόμη και τις πιο κοινές συνήθειες της ανθρωπότητας. Οι γυναίκες πηγαίνουν στην αγορά και ασχολούνται με το εμπόριο, ενώ οι άνδρες μένουν στο σπίτι και υφαίνουν» (εικ. 1).

Εικ. 1. Κάθετοι αργαλειοί από τάφο στις Θήβες της Αιγύπτου 1425 π.Χ.

ΤΕΧΝΟΓΝΩΣΙΑ – ΔΕΞΙΟΤΕΧΝΙΑ - ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

*δώρα η κερά του διαλεκτά χαρίζει της Ελένης,
χρυσή αληκάτη, κι αργυρό πανέρι πας στις ρόδες,
με χρυσωμένα ολόγυρα του πανεριού τα χείλη.
Αυτό δα της παράθεσε η Φυλώ η παρακόρη,
γεμάτο νήμα δουλευτό, κι απάνω η αληκάτη
με το βαθιόχρωμο μαλλί, θεμένη πέρα ως πέρα.
(Οδύσσεια δ-132)*

Η ηλακάτη, η ρόκα και η άτρακτος, το αδράχτι, είναι τα εργαλεία με τα οποία έστριβαν το μαλλί για να το κάνουν νήμα. (εικ. 2 και 3). Πολλές φορές η γνέστρα, *χερνήτις* κατά τον Όμηρο (Ιλιάδα Μ 433), δεν χρησιμοποιούσε αδράχτι αλλά έστριβε το μαλλί με το χέρι. Στον «Ορέστη» (στ. 1431) του Ευριπίδη και στους «Βατράχους» (στ. 1348-1349) του Αριστοφάνη το στρίψιμο του λινού νήματος γίνεται με το χέρι. Άλλες φορές χρησιμοποιούσε το *επίνητρον* (εικ. 4). Πρόκειται για πήλινη κατασκευή που κάλυπτε το γόνατο και μέρος του μηρού, ώστε το στρίψιμο του νήματος να γίνεται καλύτερα και ευκολότερα στη σταθερή και σκληρή επιφάνειά του. Το γνέσιμο του νήματος για στημόνι ανελάμβαναν οι ικανότερες γυναίκες, ελεύθερες ή δούλες, επειδή το νήμα που προορίζεται για το στημόνι πρέπει να είναι πολύ ανθεκτικό. Αυτό επιτυγχάνεται με πολύ καλό στρίψιμο της κλωστής. Το γνέσιμο του νήματος για υφάδι ανελάμβαναν οι λιγότερο ικανές ή οι αρχάριες σ' αυτή την εργασία.

Εικ. 2. Λύκηθος 6^{ος} αι. (ανάπτυγμα), Metropolitan Museum, Ν. Υόρκη. Η πέμπτη γυναίκα εξ αριστερών κρατάει ρόκα και αδράχτι.

Εικ. 3. Παναγία Βημόθυρου Μονής Βατοπεδίου 1200 μ.Χ.(107x35)

Εικ. 4. Επίνητρον

Η ηλακάτη για το γνέσιμο του λινού νήματος ονομάζεται *γέρον*, (Πολυδεύκης VII,73). Είναι μακρύτερη της ηλακάτης του μαλλιού διότι οι ίνες του λιναριού είναι μακρύτερες. Το γνέσιμο του νήματος θέλει δεξιοτεχνία.

Ο Ηρόδοτος (Τερψιχόρη, 12) αναφέρει ότι ο Δαρειός θαυμάζει την ικανότητα της γυναίκας από την Παιονία, που περπατά προς το ποτάμι με τη στάμνα στο κεφάλι, ενώ ταυτόχρονα με το ένα χέρι σέρνει ένα άλογο για να το ποτίσει και με το άλλο γνέθει.

Μετά το γνέσιμο, το νήμα είναι έτοιμο να πάρει τη θέση του στον αργαλειό είτε ως στημόνι είτε ως υφάδι.

Υπάρχουν δύο τύποι αργαλειού στην αρχαιότητα. Ο οριζόντιος (εικ. 5.) και ο κάθετος ή όρθιος (εικ. 2.). Στον όρθιο αργαλειό (Tsoskounoglou-Misopolinou A. 2003) το τέντωμα των στημονιών γίνεται με βάρη, τις αγνύθες οι οποίες ήταν λίθινες ή πήλινες και είχαν διάφορα σχήματα. (εικ. 6). Στην Αίγυπτο ο όρθιος αργαλειός ήταν προηγμένης τεχνολογίας από τον αργαλειό με βάρη. Σ' αυτόν, το τέντωμα του στημονιού γινόταν με τη χρήση και δεύτερου αντί (εικ. 1).

Εικ. 5. Αιγυπτιακός οριζόντιος αργαλειός.

Εικ. 6. Αγνύθες πήλινες, 8^{ος} αι. π.Χ.

Στον αργαλειό ύφαιναν ενδύματα, σκεπάσματα, στρωσίδια, πανιά των караβιών κ.ά. Η δουλειά ήταν δύσκολη και χρονοβόρα. Ως εκ τούτου ο αριθμός των ενδυμάτων ήταν πολύ μικρός και η αξία τους πολύ μεγάλη, γι' αυτό στα αγάλματα των θεών τους προσφέρουν πέπλους. Ο πέπλος ήταν καταρχήν ένα γυναικείο ένδυμα. Αργότερα με τη λέξη πέπλος εννοείτο ένα καλό ένδυμα. Ονομαστός ήταν ο πέπλος της Αθηνάς τον οποίον περιέφεραν και έδειχναν οι Αθηναίοι κατά τη γιορτή των Παναθηναίων. Τον ύφαιναν παρθένες Αθηναίες, τις οποίες επέλεγε ο εκάστοτε άρχοντας των Αθηνών και λεγόταν εργαστίνες. Ο Ευριπίδης στην *Εκάβη* (στ. 456) αναφέρει ότι στον πέπλο της εικονίζοταν ο Εγκέλαδος και οι Γίγαντες καταπολεμούμενοι υπό της θεάς Αθηνάς.

Αρκετές αναφορές-περιγραφές γίνονται στα σχέδια των πέπλων πράγμα που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι γνώριζαν την τεχνική της υφαντοποικιλτικής, (κέντημα στον αργαλειό ή ταπισερί. Τζαχίλη Ίρις, σελ. 219).

Τα ρούχα είναι ευπρόσδεκτο και ένα πολύ ακριβό δώρο. Οι Φαίακες εκτός των άλλων δώρων προσφέρουν και ρούχα στον Οδυσσέα, (Οδύσσεια, ο-440, π-231). Η Κίρκη ντύνει τους συντρόφους του Οδυσσέα με χλαίνες και χιτώνες, (Οδύσσεια, κ-542-545). Η Ελένη χαρίζει τον πιο όμορφο πέπλο στον Τηλέμαχο, (Οδύσσεια, ο-105), κλπ. Κατά τον Όμηρο είναι συνήθεια να χαρίζουν ρούχα στους ικέτες, (Οδύσσεια, ζ-188-192, ξ-510).

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΦΡΑΣΗ - ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Από κείμενα και αναπαραστάσεις αγγείων πληροφορούμαστε για πολλά είδη ενδυμάτων όπως εσθήτα, πέπλος χιτώνας, χλαίνα, χλαμύδα, φάρος, κλπ. Τα ρούχα τα τακτοποιούσαν σε κιβώτια, (Οδύσσεια, ζ-74, θ-439, ο-439) (εικ.7.).

Εικ. 7. Ερυθρόμορφη λύκηθος, 470-460 π.Χ. N. Haven, Yale University Art Galery.

Η θεά Αθηνά μαλώνει τη Ναυσικά διότι έχει ασυγύριστα τα όμορφα της ρούχα και πλησιάζει η μέρα του γάμου της κατά την οποία θα φορέσει και θα χαρίσει όμορφα ρούχα, διότι από τα ρούχα παίρνεις καλό όνομα, της λέει. Η εμφάνιση του ατόμου ήταν (όπως και σήμερα) καθοριστικός παράγοντας της κοινωνική του ζωή, (Οδύσσεια, ζ-64, ζ-25).

Το χρώμα των ρούχων που επικρατεί στην Οδύσσεια και ιδιαίτερα στα ρούχα του Οδυσσέα είναι το κόκκινο (Τσοσκούνου-Μισοπολινού Α., 1997) που το συναντάμε ως πορφυρούν (σκούρο κόκκινο), φοινικιούν (βαθύ σκούρο κόκκινο) και αλιπόρφυρον (το βαμμένο με πορφύρα). Το κόκκινο δείχνει, δύναμη, ένταση, υψηλή θέση κλπ.. Δεν τους ικανοποιούσε το λευκό ή το μαύρο χρώμα του μαλλιού. Βάφουν τα ρούχα τους αλλά όχι μόνον αυτά, ο Όμηρος αναφέρεται και σε στρωσίδια βαμμένα με πορφυρό χρώμα, (Οδύσσεια, δ-97-98, η-337, θ-151).

ΤΕΧΝΟΓΝΩΣΙΑ - ΕΜΠΟΡΙΟ

Κναφείς ή γναφείς και κναφευτική ήταν αντίστοιχα οι τεχνίτες και η τέχνη των ανθρώπων που επεξεργαζόταν κάποιες κατηγορίες υφαντών μετά το τέλος της ύφανσής τους. Ήταν μια παρόμοια επεξεργασία με αυτή στην οποία υπόκεινται οι φλοκάτες οι οποίες μετά την ύφανσή τους περνούν από τη νεροτριβή (κ. μαντάνι). Οι γναφείς επίσης ανελάμβαναν και το καθαρισμό των ρούχων. Την κναφευτική και την εμπορία των υφαντών την είχαν αναλάβει οι άνδρες, (Τζαχίλη Ίρις, σελ. 257-263).

Η υφαντική κατά την αρχαιότητα ήταν αρχικά οικιακή γυναικεία ασχολία. Αργότερα πέρασε σε επίπεδο βιοτεχνίας με δούλους και απελεύθερους εργάτες που είχαν επί κεφαλής τους *ιστωνάρχες*. Πολύ δε αργότερα εμφανίστηκαν οι συντεχνίες των βαφέων, των υφαντών, των γναφέων. Οι Αιγύπτιοι, ήδη από τον 2^ο αιώνα π.Χ. είχαν ορίσει και ειδικό φόρο την *οθονηράν* ή *γερδιακόν* και πιθανόν να κατέστησαν την καλλιέργεια των υφαντικών υλών και την υφαντουργία κρατικό μονοπώλιο, (Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, 1933)

Ο Αριστοφάνης μέσα από την υφαντική τέχνη και δια στόματος Λυσιστράτης σατιρίζει την πολιτική ζωή της εποχής του

*Όπως πλένουμε τα μαλλιά των προβάτων, έτσι θα πλένουμε τις βρωμιές του κράτους,
θα απομακρύνουμε τους κακούς κοπανώντας,
θα μαζέψουμε όλους όσους έχουν κάτι να προσφέρουν στην πόλη
είτε είναι ξένοι είτε μέτοικοι, θα μαζέψουμε τα γνέματα σε μια μεγάλη τουλούπα
και θα υφάνουμε μια χλαίνα για το δήμο.*

(Λυσιστράτη, 574-58, μετ. Θρ. Σταύρου)

Από τα ελάχιστα προαναφερθέντα σχετικά με την τέχνη της υφαντικής στην αρχαιότητα φαίνεται ότι ο πολιτισμικός της ρόλος περνά μέσα από την καθημερινότητα, προάγει την έκφραση, καλλιεργεί τη δεξιοτεχνία, αγκαλιάζει την αισθητική, προσφέρει στην τεχνογνωσία, στο εμπόριο και στη γενικότερη οικονομία των λαών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αριστοφάνης, Βάτραχοι
2. Ευριπίδη, Εκάβη
3. Ευριπίδη, Ορέστης
4. Ηρόδοτος, Ευτέρπη
5. Ηρόδοτος, Τερψιχόρη,
6. Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη, μετ. Θρ. Σταύρου, Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ.
7. Ομήρου Ιλιάδα. Έμμετρη μετάφραση Α. Πάλλη, Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ
8. Ομήρου Οδύσσεια.
9. Ομήρου Οδύσσεια. Έμμετρη μετάφραση Α. Εφταλιώτη, Εκδόσεις ΕΣΤΙΑ
10. Πολυδεύκης, Ονομαστικόν VII. Εκδόσεις |Λειψία Libraria Kuehniane 1824.
11. Τζαχίλη Ίρις, 1997. Υφαντική και Υφάντρες στο Προϊστορικό Αιγαίο. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Ηράκλειο
12. Τσοσκούνου-Μισοπολινού Α., 1997. Πορφυρευτική - Τέχνη και Τεχνική. 1^ο Διεθνές Συνέδριο *Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας*. Θεσσαλονίκη, 1997.
13. Tsoskounoglou-Misopolinou A. 2003. How Penelope was weaving: Presentation of the controversial points on the construction of the wrap-weighted loom. Intern. Symposium in *Extraordinary Machines and Structures in Antiquity*. Ancient Olympia 2001.
14. Υφαντική, 1933. Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια. Τόμος 23^{ος}, σελ. 756. Αθήνα, Εκδόσεις ΠΥΡΣΟΣ